

en i mange henseender ofte leverer et bedre og fyldigere kildemateriale end de skriftlige vidnesbyrd. Hvis man studser lidt over denne proklamation, bør man dog bemærke hans modifikationer. Og når han fra den næsten skriftløse vikingetid, som er bogens emne, kaster et blik på dansk middelalder, må man medgive, at det skriftlige kildemateriale er sparsomt og endevendt af generationer af historikere. Nyt materiale fremskaffes af arkæologien. Efter dette forsvaret for arkæologien gør Olaf Olsen heldigvis opmærksom på, at alt kildemateriale skal fortolkes.

Det andet kapitel om Danmarks samling til et rige er spændende læsning. Jernaldersamfundet beskrives som bestående af småkongedømmer, således som det kendes fra Irland, hvor skriftlige kilder fortæller herom. Deres indbyrdes forhold var præget af hyppig krig, men freden imellem dem kunne sikres ved, at man stillede højttede gidsler. At Jylland omfattede flere sådanne kongedømmer, er der både geografiske og arkæologiske argumenter for: vidtstrakte skove og sumpede ådale og de mange folkevolde fra tiden mellem 300 og 500. Men før 700 udvikledes det nordiske, hurtige vikingefartøj, og kort efter 700 har vi såvel det ældste Danevirke og Ribe som Kanhavekanalen på Samsø. Et dansk rige var dannet.

Kapitlerne om kristendommens komme og antagelse bygger først og fremmest på skriftlige kilder. Men med de fire trelleborge fra ca. 980 har arkæologien unægtelig fejret sin store triumf – som for længst anerkendt af alle. De enorme byggearbejder, som også inkluderer Kovirke ved Hedeby og broen over Ravningeenge i Vejle ådal, har krævet en formidabel indsats af mennesker og materiel og vidner dermed om en stærk kongemagt. Olaf Olsen argumenterer for, at baggrunden for anlæggene var det spændte forhold til

Tyskland, og forestiller sig, at hver af de ensartede huse i trelleborgene kunne bemannes med en kongelig ombudsmand og hans følge.

Det er en velskrevet og let læst bog med en klar linie og pointe: Da Danmark blev til.

Erik Ulsig

Niels Bracke: *Die Regierung Waldemars IV. Eine Untersuchung zum Wandel von Herrschaftsstrukturen im spätmittelalterlichen Dänemark*. Kieler Werkstücke, Reihe A, Bd. 21. (Peter Lang, 1999). 249 s., 64 SFr.

Ved universitetet i Kiel har der længe bestået en betydelig interesse for dansk middelalderhistorie, som har udmøntet sig i mange vigtige forskningsbidrag. Det seneste skud på stammen er Niels Brackes »dissertation« om Valdemar Atterdags regering i/af Danmark. Dissertationen blev forsvaret i juli 1995, og litteratur udkommet siden da er der ikke taget hensyn til i fremstillingen. Dette betyder blandt andet, at en for emnet så vigtig bog som Henrik Lerdams om de danske len og lensmænd 1370-1443 ikke er inddraget.

Den foreliggende bogs emne er spændende og en bestandig kilde til overvejelse og diskussion, da det jo lykkedes Valdemar Atterdag at opbygge kongemagten i Danmark fra et nulpunkt til en indtil da uset styrke. Imidlertid kan man næppe sige, at Niels Brackes bog bringer afgørende nyt til sagens belysning. Kapitlerne om hovedemner som skatte- og militærvæsen under Valdemar Atterdag fylder henholdsvis fire og seks sider. Det kan man ikke bebrejde forfatteren, idet kildematerialet til disse forhold desværre er overordentlig tyndt. Det er dog godt nok til at fastslå, at der skete væsentlige ændringer på disse områder, som det også fremgår, men med hensyn til rækkevidden af dis-

se ændringer er vi desværre overladt til hypoteser/gætterier. Derudover indeholder bogen – foruden indledende kapitler om baggrund og politisk historie – et kapitel om forvaltningen, et om Valdemars krongodserhvervelser, et om Valdemars og hans rettertings itinerarier/ opholdssteder, for så vidt disse er kendte, samt et kapitel om Valdemar og kirken, en sammenfatning, en ekskurs om salget af Estland 1346 samt nogle bilag, hvoraf ét om rigsembesiddelse er gået »i kage« under bogens opsætning. Der afsluttes med et nyttigt personregister.

Selv om vi besidder ca. 4.500 breve eller rester af sådanne, den oplysende Yngre Sjællandske Krønike samt f.eks. Detmars lybske krønike til belysning af Valdemars regeringstid, bliver indholdet i mange af kapitlerne og underafsnittene ret »hullet« og ufuldstændigt på grund af manglende kildemateriale. Bogens nye bidrag såsom de nævnte itinerarier og en systematisk gennemgang af borgforvaltningen bringer således mindre nyt, end man kunne have håbet. Behandlingen af Valdemars krongodserhvervelser er den hidtil grundigste på tryk, men forfatteren indrømmer selv, at han ikke behandler materialet til bunds, og de fleste spørgsmål omkring, hvorfor netop de behandlede godser erhverves, kommer også her til at stå åbne. En interessant ny ting er imidlertid en systematisk redegørelse for Valdemars forhold til bispedømmerne i Lübeck, Kammin og Verden samt de meget talrige tyske gejstlige i mange forskellige stifter, hvis karriere Valdemar promoverede ved kurien. Valdemars protektion af udenlandske gejstlige er for nylig behandlet af Heidelore Böcker (i N. Jörn m.fl.: *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien*, 1998), men fænomenet forbliver ret gådefuldt – bortset fra, at Valdemar på denne måde sikrede sig goodwill og måske forbønner. Dog antyder i hvert fald gennemgangen af de tre tyske

bispedømmer en bestræbelse på at sikre sig venner i det urolige nordtyske politiske »rum«, som Valdemar beskæftigede sig så meget og ofte succesfyldt med i sin regeringstid.

Dette har imidlertid ikke så meget med Valdemars regering af Danmark at gøre. Den tese desangående, som har forfatterens største interesse, er nok en idé om, at Valdemar under sit ophold hos Wittelsbacherne i München (?) og Brandenburg i ungdomsårene lærte meget, som han siden anvendte i sit styre af Danmark. Nu lader det sig hverken bevise eller afvise, at Valdemar har opholdt sig hos kejser Ludvig af Bayern i München. Alligevel skal et sådant ophold tjene til at forklare, at Valdemar aldrig blev kronet som konge; angiveligt fordi han var bekendt med Marsilius af Paduas og William Ockhams agitation mod den betydning, pavemagten tillagde en kroning som udtryk for kirkens overordning over den verdslige magt. Ingen af dem gik dog direkte imod kroninger, ligesom Valdemars angivelige politiske forbilleder heller ikke gjorde det. Forklaringen på den manglende kroning er nok snarere, at da Valdemar omsider var kommet i besiddelse af en væsentlig del af Danmark, var det »for sent« at lade sig krone. I stedet valgte han at drage til Jerusalem og lade sig slå til ridder på Kristi grav. Også i München skal Valdemar have fået ideen til indretning af en permanent residens. Denne skulle have været eller blevet Vordingborg. Imidlertid var Vordingborg ikke det sted, Valdemar ifølge det kendte materiale opholdt sig mest, og rettertinget ses ikke en eneste gang at have opholdt sig i Vordingborg, hvortil kom, at han ud over på Vordingborg også havde et »centralarkiv« på Kalundborg. At han lod sig begrave i Vordingborg, kan nok antyde et eller andet, men alt tyder på, at det ikke var muligt hverken for Valdemar eller hans kancel-

li at opretholde sig fast på ét sted ret længe ad gangen. Også oprettelsen af et fast embede, justitiarembetet, til at lede rettertingets virksomhed fra ca. 1349 menes at være et udtryk for tysk, nu brandenburgsk, påvirkning, ligesom uddelegeringen af kongeligt segl og ditto myndighed til Stig Andersen (Hvide) i forbindelse med salget af Estland.

I en bog som denne skuffer det lidt blot at få gentaget den gamle påstand om, at Valdemar Atterdag aldrig udstedte nogen håndfæstning. Den 6. januar 1341 udstedte han i Roskilde et brev, hvori han blandt andet »godkender de friheder, nåder og privilegier, som nådigt er tilstået ... af vor fader, vore forfædre og forgængere«. Som det antydes i en note til den citerede oversættelse af brevet i *Danmarks Riges Breve*, lovede Valdemar hermed at overholde (blandt andet) Christoffer II's håndfæstning af 24. januar 1320.

I øvrigt argumenteres der i overensstemmelse med den nyeste danske forskning for, at Valdemars tronbestigelse i 1340 også var et resultat af især jysk modstand mod de holstenske panthavere – om end man ikke kan medgive, at bisp Svend af Århus optrådte som officiel repræsentant for den jyske opposition, idet det fremgår af kildematerialet, at han var blevet fordrevet af holstenerne. Videre bruges der meget krudt på at argumentere for, at Valdemar Atterdag var indforstået med Stralsundfreden 1369/70. Dette må siges at være den herskende opfattelse. Det er det derimod ikke, når det hævdes, at Hansestæderne ud fra deres knusende overlegenhed dikterede Stralsundfreden. I så fald bliver det svært at forstå, at de gik med til, at den danske konge skulle have en tredjedel af indtægterne af de områder af Danmark, de midlertidigt skulle have overladt. Hansestæderne havde givetvis brug for at få afsluttet krigen hurtigst muligt. Der argumenteres et par gange

med, at Valdemar Atterdags gode økonomi demonstreres af, at han ikke havde behov for at pantsætte borge og len. Imidlertid tyder alt på, at i hvert fald Aalborg, Holbæk og Beridsholm var pantsat ved Valdemars død (jf. Henrik Lerdams nævnte bog). Ærgerligt er det tre gange at blive citeret for, at det sjællandske landsting før 1355 selv valgte sin leder, når man blot har skrevet, at vi har sikkerhed for, at kongen gjorde det i 1355. En del yderligere fejl af mindre rækkevidde skal jeg skåne læserne for at skulle læse om her.

Alt i alt er der tale om en nyttig samling af den foreliggende viden om Valdemars indenrigske forhold af mere strukturel art, som dog bør anvendes med kritisk opmærksomhed, tilsat forskellige nye ideer, som ikke alle vækker begejstring hos undertegnede.

Anders Bøgh

Christian Hau: *Bjælken, sparren og den halve bjørn – fra saltindustri til lavadel*. (Eget forlag, 1999). 182 s., 200 kr.

Den senmiddelalderlige danske lavadels beskedne status genspejles i det ringe og gerne brudstykkevise kildemateriale. Der kan tegnes visse omrids, men sjældent kan man nå videre uden at tage fantasien til hjælp. Den talrige lavadel på Mors har længe vakt interesse, især fordi vi her gennem Johanniterklosteret Dueholms brevbog opnår et lidt tydeligere billede end ellers. Det er derfor af interesse, at forfatteren til denne velfortalte bog opruller sine undersøgelser og tentative resultater omkring lavadelslægten Vinter og dens miljø, hvor han dristigt tackler problemerne omkring de to grenes vidt forskellige våbenbrug, skønt de efter alt at dømme er én og samme slægt. Meget må selvfølgelig være gætterier, men den redelige forfatter skelner omhyggeligt mellem, hvad der står i kil-